

Надруковано:

Вишницька Ю. В. Трансформація архаїчного міфу у сучасному соціумі: огляд проблеми / Ю. В. Вишницька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 33. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. - 400 с. - с. 67-70 **фахове видання**

УДК 82-343

Вишницька Ю. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХАІЧНОГО МІФУ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ:
ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Сьогоднішній соціум метафорично можна назвати ареною міфологічних баталій, де стикаються, змінюються, взаємознищуються, регенеруються, гіпертрофуються тощо міфи. З одного боку, через невмирущі архетипи, експліковані міфологемами, до нас "озивається" з тисячолітніх нашарувань архаїчний міф. З іншого боку – сучасність творить свою міфологію, подекуди таку, що вступає у протиріччя з прецедентною міфосистемою. На перетині сакральних та симуляційних міфологічних процесів і живе сучасний соціум. До того ж, вмикається ще й третя сила: індивід, що реагує на соціальну міфологію своєю міфотворчістю. Актуальні проблеми соціуму, який сьогодні з епохи раціоналізму стрімко переходить у міфологічну еру, хвилюють учених гуманітарних, соціальних та навіть технічних наук. Велика кількість дисертаційних досліджень останніх десятиліть свідчить про неабияку зацікавленість філософів, психологів, філологів, соціологів суспільною міфологією. Соціальна міфологія розглядається як "елемент соціальних технологій" [6], "символічно виражена сукупність онтологічних уявлень, ідеалів та переконань, що є для суспільства актуальними" [1, 11], "предмет соціально-філософського аналізу" [15], "предмет ідеологічної практики" [4, 13] тощо.

Чому міф є беззаперечним джерелом сучасних суспільних процесів? Які ознаки міфологічної свідомості, міфу забезпечують його живучість та генеративність? Відповіді на ці питання спробуємо відшукати у дослідженнях сучасних вітчизняних та зарубіжних міфологів, політологів, філологів, етнологів,

соціологів. "Міфологічний" апріорі сприймається як такий, що протирічить реальності (згадаймо лише "вузьке" розуміння міфу як казки, легенди). Не підлягають усвідомленому аналізу й "архетипи": володіючи міфологічними властивостями, вони, однак, не осмислюються, бо є "насамперед психічними маніфестаціями, що відображають не ступінь навколишнього світу, а стан душі" [12, 20]. Розмежовуючи поняття "міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика" та простежуючи історію їх інтерпретації, Мотря та Степан Мишаничі потрактовують юнгівські архетипи як "міфологеми, складові міфу" [12, 20], що розходиться з традиційним розумінням міфологеми як образу, за яким "тягнеться" "шлейф міфів". На нашу думку, архетипи приховують у собі міфологеми, міфологеми ж унаочнюють, виявляють колективне підсвідоме, виступаючи спресованими мовними етнокодами, що при дешифровці проходять процес креативного відтворення закладеної культурологічної інформації: трансформації мови культури на індивідуально-авторське художнє мовлення; будучи складовими механізми адаптації у художньому тексті та у соціумі, міфологеми відтворюють комплементарні парадигми, відображають смисли й моделюють нові, унікальні характеристики, що складають особливість ідіостилю автора. (Це підтверджується й самим означенням архетипів Карла-Густава Юнга як своєрідних схем, "фантастичних прообразів, котрі у символічній формі відображають біосоціально оформлений культурний досвід людського роду" [7, 10]).

Проблеми дефініції й інтерпретації міфу / міфологеми / архетипу не випадкові: вони – у самій природі міфу й архетипу, що "зберігається протягом тисячоліть, постійно вимагаючи нових тлумачень" [20, 8]: "...архетип є посудиною, яку ніколи не можна ні спорожнити, ні наповнити. Сам по собі він існує лише потенційно, і, набуваючи вигляду якоїсь матерії, він уже не те, чим був перед цим» [20, 8].

При заглибленому прочитанні міфу прірва між ним та реальністю зникає: "міф являє собою образ <...>, що інтуїтивно передбачає й відкриває дещо реальне <...> і переживається співучасниками подій як одкровення істини, самої

Реальності" [14, 10]. Філософськи осмислюючи міф, Ю. С. Осаченко розглядає його як синкретичну сферу, де символічно зливаються образ, ім'я та річ, означуване та те, що означає, поняття й образ, як "продукт складного комунікативного синтезу, генеза якого – історично, лінгвістично й соціально обумовлене явище" [14, 10]. На відміну від логоса, що диференціює на складові, "атоми", елементи "єдину, ієрархічну лінію істини-закону" [14, 16], міф пропонує інший шлях думки та розуміння світу: "конфігуративну, комплексну, констелятивну свідомість, де слово співприсутнє поряд з образом, річчю, діянням, де немає домінуючого елемента, але важливий утворюваний елементами "візерунок", малюнок співвіднесеності переживання, споглядання, думки і вчинку (дії)" [14, 16] (Див. про "шлях" міфу до такого синтезу у дослідженні: [12]: "Якщо на початковому етапі у міфі домінувала дія, рух, пантоміма, а слово було їм підпорядковане, то в добу тотемізму, а особливо в героїчну добу міф стає вербалізованим ритуалом, етіологічним переказом, героїчним сказанням із незмінним анімістичним підґрунтям. Магічна дія і слово, замовляння і молитвослов, музика і речитатив, пісня й етіологічна нарація цієї доби співіснують у нероздільній єдності" [12, 6]).

Універсальне поєднання усього з усім – одна з найважливіших ознак архаїчного міфу. Як зазначає М. Ю. Смирнов, "архаїчний міф відповідає стану свідомості, в якому немає фіксованої різниці між реальним та ідеальним, а вигадка невіддільна від справжньої події; притаманне йому узагальнення дійсності виражається у чуттєво-конкретних образах і передбачає безпосередню взаємодію людини з цими образами; міф переживається давньою людиною як дійсність, а освоєння навколишнього світу відбувається ніби крізь призму міфологічних уявлень і стає тому миттю міфотворчості" [16, 23-24].

М. Ю. Смирнов виокремлює архаїчний, релігійний та нерелігійний типи міфотворчості. Перші два – сакралізовані за своєю суттю. В архаїці міфологія є універсальною формою свідомості, в релігії ж превалює догма, віра в істинність, що передбачає беззаперечне сприйняття міфологічного сюжету [16, 26]. Однак, як зауважує дослідник, "входячи у структуру віровчення, релігійний міф втрачає

гнучкість і багатоваріативність оповіді, які ще притаманні архаїчній міфології" [16, 26]. Та навіть у сучасних формах міфотворчості (соціальної, політичній міфології) міф залишається "простором, де відбувається ідентифікація людини навколишньому світові" [16, 28]. Звичайно, наповненість цього простору "ілюзіями, безапеляційними й такими ж безпідставними претензіями на істину" [16, 30] робить його незахищеним, вразливим.

Серед причин творення сучасної міфології, на нашу думку, можна назвати наступні:

- намагання досягти гармонії "я" зі світом (природою, оточенням, суспільством) і, як наслідок, – відчуття себе часткою глобальних процесів, рушійною силою, – віднайти себе, розчинившись у міфі. Не випадково міф сприймається як один із можливих "компенсаторів": "саме "перебування в міфі" дає людині відчуття повноцінності й цілісності: кінцеве й безкінечне, відносне й абсолютне, профанне й сакральне втрачають диференційні ознаки, а світ стає зрозумілим і досяжним" [16, 81]. Про цю здатність міфології знімати протиріччя говорив і Є. Мелетинський: "Міфологія орієнтована на переборення фундаментальних антиномій людського існування, на гармонізацію особи, суспільства й природи" [10, 377];
- бажання "створити систему соціальних координат, зорієнтовану як на індивіда, так і на спільноту" [16, 12]. Але для організації такої взаємодії людей між собою, для народження "ми" необхідні такі "колективні, уявлення, які б вказували на соціальні орієнтири як для цих соціальних спільнот, так і для кожного індивіда окремо" [9, 12]. (Такою здатністю володіє, зокрема, "релігія як один із різновидів соціальної міфології" [9, 12], "система символів, через які суспільство творить само себе" [5, 424]);
- спроба змодельювати ідеальний простір свободи. На переконання Т. Г. Шоріної, сучасна міфологізація у намаганні "реанімувати" архаїчний, сакральний міф "виступає колективним сном, відбиває лише символи своїх абстрактних ідей, що оголошуються єдино істинними..." [19, 49-50]. М. Ю. Смирнов наголошує, що "міф <...> не лише передає сюжет, в якому

переплітаються чудесні й реальні, природно-людські взаємовідносини, але стверджує його в якості безсумнівної реальності" [16, 78-79]. "Фантастичне уособлення реальності" [16, 31], "відзначеної зустріччю людини зі світом і їх гармонійним єднанням" [19, 51], відбувається тому, що "стомлена одноманітністю буднів, знемагаючи під тягарем зовнішньої необхідності, чванством раціоналізму, вона [людина] знаходить у міфі утвердження незбутніх надій, дозвіл подавлених у суспільстві потягів думки й вчинків, компенсацію розриву суспільних зв'язків у почутті причетності з колективом" [19, 51];

- зорганізувати суспільство, спонукаючи та координуючи його дії. Соціальна міфологія, акцентуючись "на емоційно-образному прийнятті соціальної реальності" [9, 13] та підсилюючись раціональною складовою ідеології, "окреслює програму соціальної дії, принцип консолідації суспільства" [9, 25]. Змикаючи міфологеми, ідеологеми, національні та суспільні стереотипи, соціальна міфологія перетворюється на потужну маніпуляційну зброю, на своєрідний консолідуючий та контролюючий центр-"стрижень, довкола якого формується соціальна взаємодія" [9, 25]. Силове поле соціального міфу таке потужне, що навіть ті суспільні групи, "які відкидають даний соціальний міф, змушені діяти в парадигматично-смысловому полі, побудованому на його основі, й тим самим мимоволі його підтримувати" [9, 25];
- спроба індивіда протидіяти суспільній міфології. Як писав В Гринів, "чим більше суспільство нав'язує свій міф, тим більше індивід намагається цей міф зруйнувати своєю міфотворчістю" [3, 85]. Так на суспільній арені стикаються дві міфології: суспільна та особистісна.

Отож, сьогоднішній світ намагається згадати, впізнати себе в сакральному міфі, реконструюючи, регенеруючи його з уламків, фрагментів, натяків. Такі складні процеси моделювання дійсності на міфологічному фундаменті дуже часто зазнають поразки. Можливо, тому, що обтяжене досвідом наукової картини світу, суспільство майже втратило здатність критично осмислювати

"реальний стан речей", який приховує в собі "небезпечні тенденції, пов'язані зазвичай з нерозумінням природи міфічного й витісненням міфу" [14, 12]. К. Хюбнер застерігав: "Наукове "розчаровування" світу створює гнітюче враження пустки і нестачі чогось. У майбутньому бачиться майже нестримний технологічний розвиток, що може призвести, врешті-решт, до самознищення людини. Тому багато хто впадає <...> у міфоподібні ерзацрелігії, священні вчення або політичні доктрини, від яких очікують звільнення...» [18, 3]. Найчастіше такі спроби повернути сакральне минуле можливі, як писав Г. Маркузе, «тільки в мріях або у формі свого роду дитячої регресії» [8, 322]. Але чи можна вважати колективним сном сучасні суспільні міфи, в яких ми живемо?

Список використаних джерел

1. Андрієнко О. В. Соціальна міфологія у контексті суспільних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. В. Андрієнко. – Донецьк, 2008. – 20 с.
2. Виноградова Л. Н. Человек / нечеловек в народных представлениях / Л. Н. Виноградова. // Человек в контексте культуры. Славянский мир. – М., 1995. – С. 17-21
3. Гринив В. Мифология бытия / В. Гринив. – К., 2004. – 218 с.
4. Даниленко Ю. В. Соціальна міфологія як соціокультурний феномен (філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. : 09.00.03. «Соціальна філософія та філософія історії» / Ю. В. Даниленко. – К., 2008. – 17 с.
5. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социальный этюд / Э. Дюркгейм. – Спб.: Изд. Н. П. Калашникова, 1912.
6. Заріцька В. В. Новітня міфологія як елемент соціальних технологій: соціально-філософський аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. В. Заріцька. – К., 2008. – 20 с.

7. Ионов И. Н. Историческое бессознательное и политический миф. Историографический очерк / И. И. Ионов. // Современная политическая мифология: содержание и механизмы функционирования / Сост.: А. П. Логунов, Т. В. Евгеньева. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 1996. – 95 с. – С. 5-22
8. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе; Пер. с англ., послесл., примеч. А. А. Юдина; Сост., предисл. В. Ю. Кузнецова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 526, [2] с.
9. Міщенко М. Д. Ідеологія, соціальна міфологія та трансформаційні процеси в українському суспільстві / М. Д. Міщенко. – К.: НІСД, 1998. – 102 с. (Сер. "Соціальні стратегії"; Вип. 4)
10. Мелетинский Е. М. Мифология / Е. М. Мелетинский. // Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1983.
11. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. // Социологические исследования. – 1992. - № 4.
12. Мишанич Мотря, Мишанич Степан. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять / Мотря Мишанич, Степан Мишанич. – Донецьк: Норд-Прес, 2002. – 60 с.
13. Одайник В. Психология политики / В. Одайник. – Спб.: Ювента, 1996
14. Осаченко Ю. С. Миф и логос науки / Ю. С. Осаченко // Философия науки: Научное издание по философии, методологии и логике естественных наук. – Новосибирск, 2012. – № 4 (55). – 164 с. – С. 3-19
15. Садовніков О. К. Міфологія як предмет соціально-філософського аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. К. Садовніков. – Харків, 2004. – 20 с.
16. Смирнов М. Ю. Мифология и религия в российском сознании: Методологические вопросы исследования / М. Ю. Смирнов. – СПб.: Издательско-торговый дом «Летний сад», 2000. – 130 с.

17. Соловьева Н. С. Проявление оппозиции "свой – чужой" в социальных группах (на материале фразеологии) / Н. С. Соловьева. // Проблемы истории, филологии, культуры. Гл. ред. Абрамзон М. Г. – № 2 (36) апрель – июнь. – Москва – Магнитогорск – Новосибирск, 2012. – 434 с. – С. 388-396
18. Хюбнер К. Истина мифа / К. Хюбнер. – М., 1997
19. Шоріна Т. Г. Сучасна міфологія: алогізм традиції / Т. Г. Шоріна. // Практична філософія: Науковий журнал. – № 3, 2004 (№ 13) / Ред.колегія Андрущенко В. П., Горський В. С., Губерський Л. В. та ін. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 228 с. – С. 48-54
20. Jung C.-G. Von den Wurzeln des Bewußtseins / C.-G. Jung. – Zürich, 1954.

Анотація

У статті окреслено теоретичний аспект дослідження соціальної міфології. Зроблено спробу визначити проблемне коло питань, пов'язаних із трансформацією архаїчних міфів у сучасному соціумі: представлено погляди науковців на розуміння сакральної та соціальної міфології; визначено причини регенерації архаїчних міфів, що проходять тривалий процес адаптації у суспільстві.

Ключові слова:

Архаїчний міф, міфологія, міфологема, профанний, сакральний, симуляційний, соціальний міф, суспільна міфологія.

Summary

The article outlines the theoretical aspect of the study of social mythology. An attempt to define the problem of issues related to the transformation of archaic myths in modern society: the views presented the scientific understanding of the sacred and social mythology, identified the causes of regeneration of archaic myths that pass long process of adaptation in society.

Key words

Archaic myth, mythology, myth, profane, sacred, simulation, social myth,
mythology public.